

**UNELE ASPECTE DE DREPT INTERNAȚIONAL PRIVIND PROBLEMA
COLIZIUNII CERERILOR DE EXTRĂDARE: ANALIZĂ TEORETICO-NORMATIVĂ**
Țarălungă Victoria, *doctor în drept, conferențiar universitar, Catedra de Drept a Facultății de
Drept și Științe Sociale, Universitatea de Stat "Alecru Russo" din Bălți, MECC.*

Extradition, as a form of international legal assistance in criminal matters, is an important international legal instrument whose value exceeds bilateral relations between states and which must be examined in the context of consolidating and improving the international legal order.

The creation of the legal basis for extradition, on the one hand, has substantially contributed to increasing the cooperation of states in order to suppress crimes that violate both international and national legal order, in order to ensure the inevitability of liability and punishment of criminals, but on the other party - ensured the elaboration of the norms and general requirements that regulate extradition and guaranteed the rights of the individual in connection with extradition. In this article, the author addresses some aspects of international law on the problem of the collision of extradition requests.

Key words: *extradition, collision of extradition requests, international treaties.*

În practica dreptului internațional tot mai frecvent tratatele multilaterale de extrădare și alte instrumente juridice internaționale au consacrat atât obligația de extrădare, cât și au definit condițiile și cerințele pentru această formă importantă de asistență juridico-penală internațională. Deși continuă să existe diferențe, regimurile naționale de extrădare în multe cazuri sunt similare, și este posibil să fie deduse un număr de cerințe generale care rezultă din legile de extrădare, procedurile și practicile statelor. Prima cerință, în acest sens, presupune faptul că statul care solicită extrădarea unei persoane trebuie să prezinte o cerere oficială de extrădare, care trebuie să identifice persoana solicitată și infracțiunea imputată acesteia. În egală măsură, statul solicitant este obligat să prezinte anumite documente în sprijinul cererii. Natura și formatul dovezilor necesare, precum și probele aplicate de către statul solicitat pot să difere în mod semnificativ de la un stat la altul. Cererea oficială de extrădare poate fi precedată de un mandat de arestare provizorie.

De regulă, în procesul extrădării statul examinează problema satisfacerii cererii unui stat. Cu toate acestea, în practică, există cazuri când extrădarea acuzatului/condamnatului este solicitată de mai multe state. Astfel de situații sunt posibile, spre exemplu, atunci când statului pe teritoriul căruia se află persoana se adresează în privința extrădării acesteia atât statului pe teritoriul căruia a fost săvârșită infracțiunea, cât și statului a cărui cetățenie o deține persoana sau mai multe state pe teritoriul cărora au fost comise infracțiuni. Nu pot fi excluse și alte exemple de conflicte de cereri de extrădare. Astfel de situații sunt cazuri speciale a unei probleme mai generale - cea privind concurența principiilor de jurisdicție penală ale diferitelor state.

Deși tratatele de extrădare prevăd opțiuni de soluționare a situațiilor de coliziune a cererilor de extrădare, în dreptul internațional, au fost întreprinse unele încercări de a rezolva problema, în special, în ceea ce privește concurența jurisdicțiilor penale. În special, în 1965

Comitetul juridic al Adunării Consultative a Consiliului Europei a elaborat proiectul Convenției europene privind conflictele de competență în materie penală (*Draft European Convention on Conflicts of Jurisdiction in Criminal Matters*), care însă nu a fost prezentat spre adoptare [9, p. 73].

De remarcat faptul că, în pofida absenței unui instrument specific pentru rezolvarea coliziunilor dintre jurisdicțiile penale, în dreptul internațional penal a fost în general acceptată metoda, conform căreia în cazul competenței concurente în problemele de extrădare, statul gazdă al persoanei extrădarea căreia este solicitată în legătură cu comiterea unei infracțiuni, decide în acest sens. Această poziție este pe deplin coerentă cu noțiunea de suveranitate de stat și, în special, cu o componentă importantă a acesteia - cu suveranitatea teritorială.

Această soluție a problemei a fost reflectată în *Tratatul-tip al Națiunilor Unite privind extrădarea* [6], care, în art. 16 prevede că în cazul în care partea solicitată primește concomitent cereri de extrădare a aceleiași persoane de la o altă parte și de la orice stat terț, aceasta este liberă să decidă căruia dintre aceste state să extrădeze persoana [6, p. 6]. În conformitate cu art. 10 al Tratatului de extrădare din 2003 dintre Uniunea Europeană și SUA, dacă statul solicitat primește cererea de extrădare a aceleiași persoane de la statul solicitant și de la oricare alt stat sau state pentru aceeași infracțiune sau pentru alte infracțiuni, autoritatea executivă a statului solicitat decide cui să extrădeze persoana [11, p. 519]. O poziție similară este consacrată în *Convenția de la Minsk din 1993 privind asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală din cadrul CSI* [2] (art. 79 „Coliziunea cererilor de extrădare”) care stabilește că în cazul în care cererile de extrădare vor parveni de la mai multe state, Partea Contractantă solicitată decide în mod independent care dintre aceste cereri trebuie să fie satisfăcută.

Fără a încălca pe împunericirile suverane ale statului de a determina căruia dintre statele solicitante ar trebui să fie extrădat învinuitul, este important concomitent a menționa, că ar fi utilă prezența anumitor criterii formale pentru a adopta o decizie privind extrădarea în cazurile în care există cereri concurente. Nu în ultimul rând, aceasta se datorează faptului că problema determinării căruia stat să i se acorde preferință poate fi una controversată. Probabil nu întâmplător *Convenția europeană din 1957 cu privire la extrădare* [1], în cazul coliziunilor cererilor de extrădare a prevăzut în art.17 necesitatea de a lua în considerare toate împrejurările cauzei și, în special, gravitatea și locul comiterii crimei, datele corespunzătoare ale cererilor, naționalitatea condamnatului, posibilitatea extrădării ulterioare într-un alt stat [10, p. 44].

Tratatul de extrădare dintre UE și SUA din 2003 în p. 3 al art. 10 prevede șapte criterii diferite de alegere a statului căruia să-i fie extrădată persoana în cazul în care există cereri concurente, în special: *cererea de extrădare să fi fost întocmită în baza tratatului respectiv, locul comiterii infracțiunii, gravitatea infracțiunii, naționalitatea victimei, succesiunea cronologică a cererilor etc.* [7].

Cercetătorul L. Galenskaya, consideră că în cazul coliziunii cererilor de extrădare ar fi preferabil de a satisface cererea de extrădare a statului în care a avut loc infracțiunea, făcând trimitere la practica internațională și la doctrina de drept internațional, care recunosc acestui stat dreptul prioritar în acest sens [17, p. 133].

Institutul de drept internațional în art. 9 al Rezoluției de la Oxford propunea în cazurile când există mai multe cereri de extrădare pentru aceeași infracțiune, să se acorde prioritate statului pe teritoriul căruia aceasta a fost comisă [15, p. 126]. În opinia savantului rus N. Safarov [18, p. 72], în toate cazurile în care există jurisdicție concurentă, statul solicitat ar trebui să se

ghideze de necesitatea asigurării caracterului inevitabil al răspunderii infractorilor, să asigure condiții pentru realizarea cât mai eficientă a anchetei judiciare.

Succesul anchetei și al procesului într-o cauză penală depinde, în mare măsură, de realizarea unei cercetări obiective, complete și cuprinzătoare a circumstanțelor actului comis. De aceea, necesitatea colectării și studierii dovezilor cu luarea în considerație a locului comiterii crimei, nu în ultimul rând, ar trebui să determine extrădarea persoanei în cazurile în care există o situație de coliziune. Realizarea cu succes a întregului complex de acțiuni procesuale necesare pentru a stabili adevărul într-o cauză penală are loc, de regulă, atunci când procedurile sunt efectuate la locul crimei, adică, în conformitate cu principiul teritorialității jurisdicției penale. Prin urmare, în viziunea lui N. Safarov, în prezența unor cereri concurente avantajat ar trebui să fie statul pe teritoriul căruia a fost comisă infracțiunea.

Această abordare în mod repetat a găsit aprobare în practica internațională. În special, în baza cererii de extrădare a Belgiei și Rwandei în legătură cu infracțiunile comise de către colonelul armatei Rwandez Bernard Ntuyahaga, acesta a fost arestat în Tanzania. Având în vedere că infracțiunile care au stat la baza extrădării au fost comise pe teritoriul Rwandei, Ntuyahaga a fost extrădat în acest stat. Astfel, rolul decisiv în această situație l-a avut competența teritorială, nu cea universală, în baza căreia Belgia intenționa să urmărească învinuitul [14, p. 806].

Cu toate acestea, apare întrebarea privind modul în care ar trebui de procedat în situația în care infracțiunea/infracțiunile au fost comisă/comise pe teritoriul mai multor state. Din nou răspunsul ni-l oferă N. Safarov, care susține că în astfel de cazuri trebuie să fie luate în considerație data depunerii cererii, gravitatea crimelor, existența unor condiții adecvate pentru lucrul cu dovezile etc. [18, p.74]. De exemplu, dacă infractorul într-un stat a comis un omor premeditat, iar în altul - un furt, ar trebui acordată preferință statului, care solicită inculpatul pentru omor, deoarece gravitatea și pericolul acestei infracțiuni sunt mult mai sporite. O trimitere directă la o astfel de idee poate fi găsită în p.,,e” al art.10 al Tratatului de extrădare dintre UE și SUA.

Extrădarea reprezintă unul dintre domeniile cooperării interstatale, existența și dezvoltarea căroră, nu în ultimul rând, este determinată de nivelul relațiilor dintre statele implicate în procesul de extrădare. Cu cât este mai mare nivelul de cooperare în lupta împotriva criminalității, cu atât este mai mare probabilitatea ca situația de conflict să fie soluționată în favoarea statului, care colaborează mai îndeaproape cu statul solicitant în materie de extrădare, respectându-se principiul reciprocității etc. Însă, în orice caz, atrage atenția tendința statelor de a nu se lega printr-un cadru „rigid” în soluționarea problemelor legate de coliziunea cererilor de extrădare.

După cum menționează O. Cernicenco, se pare că statele consideră mai acceptabilă în cazul acestor probleme - făcându-se referire la extrădare - menținerea concurenței de jurisdicție și să nu accepte recunoașterea unor avantaje vreunui dintre ele. Cu alte cuvinte, regulile privind prioritatea jurisdicțiilor penale în cazul soluționării problemei extrădării nu găsesc sprijinul statelor. De altfel, numeroase dispoziții din tratatele de extrădare cu privire la refuzul extrădării nu elimină concurența de jurisdicție.

În cazul în care fiecare dintre statele contractante este de acord, de exemplu, cu aceea că nu este supusă extrădării persoana care a comis o infracțiune pentru care se solicită extrădarea pe teritoriul părții solicitate, atunci - în astfel de cazuri, aceasta nu presupune negarea propriilor competențe de către statele părți. Acest lucru poate fi privit ca o recunoaștere neînsemnată a

competenței jurisdicției teritoriale a partenerului, fapt care nu indică dorința de a merge prea departe în cazul acestei recunoașteri [19, p. 231-232].

Cu toate acestea, ar trebui să se ia în considerare faptul că există un alt aspect important al procesului de extrădare în cazul coliziunii cererilor de extrădare, aspect legat de punerea în aplicare a obligațiilor internaționale ale statelor, în special a celor din domeniul drepturilor omului. Atunci când decide cărui stat ar trebui extrădată persoana, statul solicitat trebuie să se conformeze obligațiilor care-i revin în temeiul dreptului internațional, asumate în ce privește respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

În special, statul solicitat nu ar trebui să ignore faptul că acesta ar putea expune persoana extrădată riscului de a-i fi aplicate rele tratamente, pedepse inumane sau pedeapsa cu moartea, deoarece aceasta ar fi în contradicție cu obligațiile sale internaționale [16, p. 179]. În plus, trebuie să observăm că unele tratate internaționale cum ar fi, de exemplu, *Convenția ONU din 1984 împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante* [4] interzic în mod expres extrădarea persoanelor care în statul solicitant riscă să le fie încălcate drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Nici unul dintre criteriile prevăzute în acordurile internaționale sau în legislațiile naționale privind extrădarea, inclusiv criteriul competenței teritoriale, nu poate avea un rol hotărâtor la soluționarea problemei coliziunii cererilor de extrădare, în cazul în care există posibilitatea nerespectării drepturilor omului în statul solicitant. Asigurarea în perspectivă a drepturilor omului reprezintă una dintre pietrele de temelie a întregului proces de extrădare, aceasta având o mare influență asupra adoptării deciziilor la toate nivelurile, inclusiv în situația coliziunii cererilor de extrădare.

Anumite probleme în ce privește soluționarea coliziunii cererilor de extrădare apar odată cu crearea *Mandatum European de Arestare* [3]. Având în vedere posibilele dificultăți, art. 16 al Deciziei-Cadru privind punerea în aplicare a Mandatum European de Arestare prevede ordinea corespunzătoare de reglementare juridică. În primul rând, în baza p. 1 al art. 16, în cazurile în care Mandatul European de Arestare a fost emis în privința aceleiași persoane de către câteva state-membre, alegerea statului căruia să-i fie transmisă persoana se face de către autoritatea judiciară care urmează să-l execute, în urma luării în considerație a tuturor circumstanțelor cauzei, în special: *gravitatea infracțiunilor și locul comiterii acestora, datele eliberării mandatelor de arestare, scopurile emiterii mandatelor de arestare (urmărirea penală, executarea pedepsei sau reprezintă măsuri de siguranță în legătură cu privațiunea de libertate)*.

În al doilea rând, în situații de conflict între Mandatul European de Arestare și cererea de extrădare parvenită de la un stat terț, decizia cui să i se acorde prioritate este adoptată de către autoritatea competentă a statului-membru care trebuie să execute mandatul emis, cu luarea în considerație a circumstanțelor menționate în p. 1 al art. 16 [3]. De remarcat că toate variantele de soluționare a situațiilor de coliziune prezentate mai sus se atribuie situațiilor când cererile de extrădare sunt prezentate de către state diferite. Aceasta însă nu epuizează toate cazurile de conflict în legătură cu procesul de extrădare.

Noi provocări în ce privește extrădarea posibilă au apărut după înființarea Tribunalului Penal Internațional ad-hoc pentru fosta Iugoslavie (TPII) și Rwanda (TPIR) și a Curții Penale Internaționale (CPI). Atât Statutele Tribunalului ad-hoc, cât și *Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale* [5] prevăd o formă de cooperare, ca *transferul persoanelor*. Cu toate acestea, spre deosebire de Statutul CPI, Statutele celor două Tribunale nu conțin norme speciale cu privire la soluționarea situațiilor de coliziune a unei cereri de extrădare cu o cerere de transfer

parvenită de la tribunale în privința aceleiași persoane. O astfel de abordare este logică, având în vedere primatul Tribunalului asupra competenței instanțelor naționale [8, p.74].

Art. 9 din Statutul TPII prevede că Tribunalul Internațional și instanțele naționale dețin o competență paralelă în ce privește urmărirea penală a persoanelor care au comis încălcări grave ale dreptului internațional umanitar pe teritoriul fostei Iugoslavii începând cu 1 ianuarie 1991. Cu toate acestea, prioritate are partea a doua a acestui articol, în baza căreia jurisdicția Tribunalului internațional are prioritate față de cea a instanțelor naționale.

Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie și cel pentru Rwanda au fost înființate în baza Rezoluțiilor nr. 827 și nr. 955 ale *Consiliului de Securitate al ONU*, care obligă toate statele să pună în aplicare cerințele acestora. În conformitate cu Carta ONU, spre deosebire de Tribunalele Penale internaționale ad-hoc, *Curtea Penală Internațională*, a fost înființată în bază de tratat internațional, care are forță obligatorie doar pentru statele-părți la acesta. Concomitent, la baza viziunii de ansamblu a funcționării Curții stă principiul subsidiarității, în temeiul căruia CPI nu substituie, ci completează a autoritățile naționale de justiție penală și nu are nici o prioritate asupra competenței jurisdicționale a instanțelor naționale [18, p.76].

În conformitate cu Statutul de la Roma, CPI poate prelua cauza spre examinare atunci când statul nu este în stare să realizeze urmărirea penală a învinuiților, fie că nu dorește aceasta. Având în vedere caracterul complementar al Curții, în cazul existenței cererii de extrădare și a solicitării Curții de transfer a aceleiași persoane, există soluții diferite pentru situațiile de conflict, a căror reglementare se realizează în conformitate cu art. 90 al Statutului [13, p.1087].

În primul rând, Statul - Parte la Statutul CPI, care a primit de la Curte o cerere de transfer al unei persoane și de la orice stat - o cerere de extrădare a aceleiași persoane pentru aceeași infracțiune, trebuie să notifice părțile interesate despre acest lucru. După cum indică analiza art. 90, decizia de a extrăda persoana statului solicitant sau de a-l transfera CPI, este diferită în funcție de faptul dacă statul interesat este parte la Statutul CPI sau nu. În cazurile în care statul solicitant este unul dintre statele-părți la Statut, acesta acordă prioritate solicitării CPI în cazul în care Curtea respectivă, în baza art.18 sau 19 din Statut, a emis o hotărâre cu privire la admisibilitatea cazului cu luarea în considerație a anchetei și a procesului judiciar realizat de către statul solicitant în legătură cu cererea de extrădare, sau în baza notificării statului solicitat (p. „a”, al. 2, art. 90). În cazul în care o asemenea hotărâre nu este emisă, persoana nu este extrădată până când CPI nu examinează problema respectivă în regim de urgență.

Statul solicitat, în cazul în care nu are vreo obligație internațională de a extrăda persoana statului solicitant care nu este parte la Statutul CPI, acordă preferință cererii de transfer ce parvine de la Curte, în cazul în care aceasta a constatat în cauza admisibilă (p. 4, art. 90). Dacă se aplică prevederile p. 5, statul solicitat decide să transmită persoana statului solicitant sau CPI, cu excepția cazurilor în care statul solicitat are deja obligația internațională de a extrăda persoana statului solicitant care nu este parte la statut. În procesul luării deciziei, statul solicitat ia în considerație toți factorii relevanți, inclusiv: *zilele în care au fost trimise cererile, interesele statului solicitant, inclusiv, dacă este cazul, faptul dacă infracțiunea a fost comisă pe teritoriul său, naționalitatea victimelor și a persoanei solicitate, posibilitatea transferului ulterior între Curte și statul solicitant* [5, art. 90, p. 4].

Regulile de mai sus se aplică situațiilor în care la baza cererii CPI de transfer și a cererii unui stat de extrădare este aceeași infracțiune. Dacă la baza cererilor se află diferite infracțiuni comise de către persoana solicitată, în conformitate cu p. 7 a art. 90 din Statutul CPI, statul

solicitat, dacă nu are vreo obligație internațională de a extrăda persoana statului solicitant, va acorda prioritate solicitării Curții. În cazul în care statul solicitat are obligația de a extrăda persoana statului solicitant, acesta va decide dacă va transfera persoana Curții sau o va extrăda statului solicitant. În adoptarea deciziei, statul solicitat va lua în considerație toți factorii relevanți, inclusiv factorii menționați în p.6, art. 90, natura și gravitatea faptei. În cazul în care, în conformitate cu notificarea, în baza p. 1 al art.90, Curtea a emis o hotărâre privind inadmisibilitatea cauzei, și, ulterior, statului solicitant îi este refuzată extrădarea, statul solicitat informează Curtea despre această decizie.

De menționat că pentru statele-părți la Statutul CPI, problema coliziunii cererilor de extrădare ale statelor cu solicitarea CPI de a transfera a unei persoane se soluționează în baza art.90 al Statutului și, nici legislația națională, nici tratatele internaționale încheiate de statele în cauză nu pot stabili alte reguli decât cele prevăzute de Statut. O indicație directă la aceasta se conține în unele documente internaționale, în special, în baza p.4 al art.16 a Deciziei-Cadru cu privire la punerea în aplicare a Mandatului European de Arestare („Luarea deciziei în cazul existenței cererilor concurente”), specificându-se că prezentul articol nu afectează obligațiile statelor-părți ce decurg din Statutul CPI. Altfel spus, temeiul legal pentru soluționarea coliziunii dintre Mandatul European de Arestare și solicitarea CPI de transfer a persoanei sunt dispozițiile relevante ale Statutului CPI de la Roma.

În urma celor relatate mai anterior, apreciind eforturile statelor de a oferi în textele tratatelor internaționale soluții pertinente pentru situațiile coliziunii cererilor de extrădare, considerăm că asigurarea unui echilibru între drepturile omului și interesele publice în procesul extrădării este în legătură directă cu evaluarea riscurilor specifice cărora poate fi supusă persoana în statul solicitant. Fără a diminua importanța luptei contra criminalității și necesitatea cooperării internaționale în domeniu, trebuie luat în vizor faptul că analiza unor așa probleme ca posibilitatea aplicării pedepsei capitale, aplicarea torturii sau a maltratărilor etc., pentru extrădarea unei persoane este nu mai puțin semnificativă decât instituirea în cazuri concrete a unor principii, cum ar fi, spre exemplu, regula „*ne bis in idem*”.

Bibliografie:

1. *Convenția Europeană de extrădare*, semnată la Paris la 13.12.1957// <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/84566>.
2. *Convenția CSI de la Minsk din 1993 privind asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală din cadrul CSI* // http://www.cis.minsk.by/russian/sgg_7_10_2002_kishinev/sgg/1062717.html>
3. Decizia-cadru nr. 584/13.06.2002 privind Mandatul European de Arestare și Procedurile de Predare între Statele – Membre. JO L 190, 18.7.2002 // <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02002F0584-20090328&from=ET>.
4. *Convenția ONU din 1984 împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente cu cruzime, inumane sau degradante* adoptată la New York la 10.12.1984.// http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=32204
5. *Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale* adoptat la 17.07.1998. U.N. Doc. A/CONF.183/9* // <http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/romefra.htm>
6. *Tratatul-tip al Națiunilor Unite privind extrădarea*. Rezoluția Adunării Generale a ONU 45/116 din 14.12.1990 // www.unodc.org/.../model_treaty_extradition.pdf
7. *Tratatul de extrădare dintre Guvernul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord și Guvernul Statelor Unite ale Americii*. Washington, 31 martie 2003 // www.statewatch.org/news/2003/jul/UK_USA_extradition.pdf
8. Bassiouni, M.C.; Manikas, P. *Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. New York, 1995.
9. *Consultative Assembly of the Council of Europe: Report on the settlement of conflicts of jurisdiction in criminal matters*. Doc. 1873 of 27 January 1965. În: Reydam L. *Universal Jurisdiction: International and Municipal legal perspectives*. New York: Oxford University Press, 2005.
10. *Extradition: European standards: explanatory notes on the Council of Europe*. Council of Europe Publishing, 2006.
11. Mitsilegas, V. *The New EU-USA Cooperation on Extradition. Mutual Legal Assistance and the Exchange of Police Data*. In: *European F. A. Revue*, vol. 8, nr. 4, 2003. pp. 515-536.

12. Morris, V.; Scharf, M. *The International Criminal Tribunal for Rwanda*. New York, 1998.
13. Prost, K. *Article 90 — Competing Requests*. In: Triffterer O. (ed.) *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observer' Notes, Article by Article*. Baden-Baden, 1999. pp. 1081-1096.
14. Reydam L. *Prosecuting Crimes Under International Law on the Basis of Universal Jurisdiction: The Experience of Belgium*. In: Fischer H., Krieb S. *International and National Prosecution of Crimes Under International Law. Current Developments*. Berlin: S.R. Luder Eds, 2001.
15. Reydam, L. *Universal Jurisdiction: International and Municipal legal perspectives*. New York: Oxford University Press, 2005.
16. Rose, T.A. *Delicate Balance: Extradition, Sovereignty and Individual Rights in the United States and Canada*. *27 Yale Journal of International Law*, 2002. // <https://digitalcommons.law.yale.edu/yjil/vol27/iss1/7/>
17. Галенская, Л.Н. *Международная борьба с преступностью*. Москва, 1972.
18. Сафаров, Н.А. *Экстрадиция в международном уголовном праве*. Москва, 2005.
19. Черниченко, О.С. *Устранение конкуренции юрисдикции государств: внутригосударственные и международно-правовые походы*. В: *Московский Журнал Международного Права*, № 4, 2002, с. 222-242.